

**EKONOMİK
ENTEGRASYONDAN
SIYASAL
FEDERASYONA
BAB-AB-NATO'NUN
YENİ STRATEJİLERİ ;
TÜRKİYE AÇISINDAN
BİR DEĞERLENDİRME**

Öğr.Gör.Dr. Filiz İRGE*

I. GİRİŞ

Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci içine girdiği 21. yüzyıla yaklaşılan yıllarda (özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren) küreselleşme (globalleşme) kavramı dünya ekonomisinde ve siyasi literatürde çok sık kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

Sovyetlerde 1988'den itibaren 1991 yılına kadar kademeli olarak uygulanan radikal reformlar ve etkileri dünyada şok etkisi yaratacak kadar büyük olmuştu. Reformlar SSCB'de uygulamaya konduktan sonra, Doğu Avrupa ülkelerinde tek partili siyasal yaşamdan çok partili siyasal yaşama geçiş süreci başladı. Değişim süreci ilk olarak Polonya ve Macaristan'da başlayarak, kısa bir süre sonra Çekoslovakya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine hızla yayıldı. Bu ülkelerin hepsinde Sovyetler tarafından II. Dünya Savaşı'nın sonunda dayatılan rejimler, 1990'lı yılların başlarında yine Sovyetler'in açık onayıyla yıkıldılar.

II. Dünya Savaşı sonrasında Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) dağıtılan roller, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla bitirildi. Ve dünyada yaşanan bu hızlı dönüşüm ve değişimler birçok ülkenin sınırını, rejimini değiştirdiği gibi, insanların yaşam biçimini de değiştirdi.

Soğuk Savaş döneminin dış politika anlayışı süper güç ve

* M.Ü.İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

silahlanma yarışına dayanıyordu. 1989'da Soğuk Savaş döneminin bitmesinden sonra ABD dünyada tek süper güç haline geldi. Büyük sermayenin uluslararası ya da uluslararası şirketler yoluyla sınırsız güç kazanması, Yeni Ekonomik Düzen (ya da Yeni Dünya Düzeni) şeklinde nitelendirilen kapitalizmin yeniden yapılanma süreci başlamış oldu. Bu durumun zengin kuzey ülkeleriyle yoksul güney ülkeleri arasında varolan çelişkiyi ve dolayısıyla gerilimi daha fazla trmandıracağı söylenebilir.

Küreselleşme yanında günümüzde bölgesel entegrasyon hareketleri (bölgeselleşme) de hız kazanmaya başlamıştır. ABD ve AB bölgesel ekonomik bütünleşmelere giderek kendi pazarlarını rakiplerine daha az açıp, buna karşılık dünya pazarlarına daha çok girme mücadelesi içindedirler. Bu bakımdan 21. yüzyılın eşiğinde küreselleşme ile bölgeselleşme arasında bir ikilemin yaşandığı düşüncesi son yılların en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir.

Bu çalışmada ekonomik bir entegrasyon hareketi olarak ortaya çıkan ve nihai amacını bir siyasal birlik kurmak olarak saptayan Ortak Pazar (AET)'dan AB (Avrupa Birliği)'ne yol alma sürecinin nasıl oluştuğu -Maastricht Antlaşması-, Varşova Paketi'nin 1991'de dağılmasından sonra NATO'nun yeni işlevi, AB'nin bir savunma kanadı olarak düşünülen BAB (Batı Avrupa Birliği) ile AB-NATO ilişkileri incelenecektir.

Ayrıca çalışmada, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası değişen jeopolitikteki yeni rolü, şimdilik Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın NATO'ya katıldığı eski Doğu Bloku ülkelerine kapıyı aralayan AB'nin Luxemburg kararlarıyla açık biçimde ortaya çıkan politikalarına ilişkin incelemeler de yer almaktadır.

II.21. YÜZYILDA KÜRESELLEŞME- BÖLGESELLEŞME İKİLEMİ

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekildiği II. Dünya Savaşı sonrasında, dünya uluslararası sistemi iki kutuplu bir nitelik kazanmıştı. Bu dönemde Avrupa devletleri iki karşıt ideolojinin temsil ettiği iki süper güç olan ABD ve SSCB çevresinde yer aldılar. İki süper güç dünyada nüfuz alanları kazanmaya çalışarak da etki mücadelesine girdiler.

Böylece, savaşın ortaya çıkardığı dengesizliği (ekonomik ve siyasi dengenin bozulması) düzeltmek amacıyla, uluslararası alanda girişilen örgütlenmeler (askeri, ekonomik ve siyasi) oluşmaya başladı.

Günümüzün uluslararası örgütlerini ve kurumlarını gösteren başharflerden meydana getirilen kısaltılmış yeni kelimeler konuşma dilimize girerek, dünya ekonomisini bir "başharfler ekonomisi" (GATT, NATO, EPU, CECA, CEE vd.) haline getirdi. Dünya ekonomisinde ortaya çıkan derin değişmelerle daha iyi mücadele etmek için girilen tedbirlerle, özellikle kambiyo kontrollerinin gittikçe zayıflaması ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının yapılması (EPU: Avrupa Ödemeler Birliği)^a, mübadelelerin liberasyonu (GATT: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması), özellikle ortak pazarların sektörler yönünden (CECA: Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı), bölgesel yönden Benelux ve CEE'in (Avrupa Ekonomik Topluluğu) kurulmasıyla geniş çaplı iktisadi entegrasyon politikasının uygulanmasına geçildi.¹

Uluslararası örgütlenme özellikle bu dönemde gelişme göstererek, teknik ve uzman kurumlar uluslararası yaşamın farklı yönlerinde çalışmalara başladılar. Örneğin; BM, Unesco, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Havacılık Örgütü v.d. Aynı dönemde Avrupa Konseyi, Nato, Varşova Paktı, Arap Birliği, Afrika Birliği gibi askeri ve siyasi amaçlı bölgesel ya da kıtasal örgütlenmeler de kuruldu.

Soğuk Savaş döneminin kutuplaşma ortamı (kapitalist blok-komünist blok) bloklararası bir yarışma ortamı olarak düşünülebilir. Kamplaşmanın getirdiği yarış daha çok iki kavram -kalkınma ve gelişme- üzerine temellenmiştir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sözü edilen kavramları ön plana çıkarması bakımından bir dönüm noktası olmuştur.

1944 yılında yapılan Bretton Woods Konferansı II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinin bir bütün olarak örgütlenip düzenlenmesi düşüncesiyle yapılmıştır. IMF (Ulusal paraların karşılıklı değişim paritesini belirlemek amacıyla) ve IBRD (sermayenin uluslararası hareketi ile ilgili düzenlemeler amacıyla) Bretton Woods Konferansı ile örgütlenen küresel kurumlardır.

Bölgesel entegrasyonlara örnek olarak Sovyet blokunun oluşturduğu Comecon ve buna karşılık Batı Avrupa'nın ekonomik örgütlenmesi olan Ortak Pazar da yine savaş sonrası dönemin koşullarının gerekli kıldığı biçimlenmeler, örgütlenmelerdir.

Nükleer güce sahip olmak, sistemde yer alan devletlerin uluslararası politikada askeri ve siyasi açıdan etkilerini koyması

anlamında büyük önem taşımış, nükleer silahlara ilişkin gelişmeler de güç dengesini etkilemesi bakımından son derece önemli olmuştur.

Bu kamplaşmanın liderlerinden ABD serbest piyasa ekonomisini, SB ise merkezi planlamayı temsil ediyorlardı.

Soğuk Savaş yıllarının başlarında bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler, kalkınmalarını bu iki blokun dışında kalarak ve benzer bir dış politika uygulayarak gerçekleştirmek istediler. Asya ve Afrika'nın genç devletleri 1955'de Bandung Konferansından sonra, Doğu ve Batı bloklarının dışında kalmayı tercih ettiklerinden bağılantısızlık politikası izlemeye başladılar. Bu gurup Bloksuzlar olarak da tanımlanır. Bununla birlikte uluslararası sistemden soyutlanacak biçimde bir yansızlık politikası da izlemediler.

Üçüncü Dünya ülkeleri olarak da nitelendirilen bu ülkelerin ortaya çıkışı, uluslararası sistemde çok merkezliliğe doğru değişimde etkin bir rol oynamıştır. 1962'den itibaren bloklararası ilişkilerdeki gerginlik giderek azalmış (detant-yumuşama), her iki karşıt bloktaki bütünlük bozulmaya başlamıştır.

Diğer taraftan Fransa'nın Nato'da ABD'nin egemenliğine başkaldırması, AT'nin alternatif bir güç odağı olmaya yönelmesi Batı blokundaki bütünlüğü tartışılabilir kılmıştır.

1970'li yıllarda iki kutuplu sistem giderek gevşemeye başladı. Doğu ve Batı bloklarında ortaya çıkan sorunlar, zengin doğal kaynaklarının potansiyeli ve nüfus güçleriyle Üçüncü Dünya Ülkeleri (Asya, Afrika ve Latin Amerika'da) uluslararası platformda oynayabilecekleri rolün önemini ortaya koymaları, 1973 yılında petrol fiyatlarının artmasıyla yaşanan enerji krizi (aynı türden bir kriz de 1979'da yaşanacaktı) ve ardından Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tartışmalarının başlaması ile gündeme gelen zengin kuzey ülkeleriyle güneyde yer alan az gelişmiş ülkelerin diyalogu, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Ortadoğu'da BM Genel Kurulunun Filistin'i taksim etmesiyle başlayan ve 1970 yılında üslerini Lübnan'a taşıyarak mücadelesini siyasal alana kaydıran Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile İsrail arasındaki savaş 70'li yıllarda uluslararası platformda yaşanan önemli olaylar olup, uluslararası sistemin iki kutuplu özelliğinin giderek gevşemesinde etkin bir rol oynamışlardır.

1980'li yılların başında süper güçler arasında silahlanma yarışı yeniden hız kazanırken, 1980'li yıllar bilim ve teknikteki

ilerlemelerin hızla değişiklikler yaratmasına da sahne oldu. Bu durum ülkeler ve firmalar arasında teknolojik gelişmelere bağlı olarak işbirliği biçimlerini ortaya koyan politikaların uygulanmasını gerekli hale getirdi ve uluslararası ticareti etkiledi. Özellikle bilim ve teknikle ilgili yeni bilgilerin ulustan ulusa aktarılması hız kazandı.

Dünya ekonomisinde yabancı sermaye kavramı, uluslararası çalışmaya başlayan firmalarla birlikte gelişmiştir.

Sermaye transferi geçmişte gelişmekte olan ülkeler ve küçük sanayi ülkelerine daha çok yapılmışsa da, günümüzde gelişmiş yerli pazarlara ve kendine yeten ekonomileri olan büyük sanayi ülkeleri de yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Yabancı sermayenin daha çok gelişmiş ülkelere transfer olmasını etkileyen nedenler şunlardır: Yüksek vasıflı işçi mevcudu, gelişmiş iletişim olanakları, yeterli enerji kaynakları, yeterli düzeyde genel mühendislik servisi ve ulaşım ağı vb. gibi altyapı olanaklarının yanısıra mikroekonomik üretkenliği yüksek ekonomilere sahip olan, politik ve sosyal olarak görece daha istikrarlı, ekonomik milliyetçiliğin etkin olması vb. gibi niteliklerin bulunması.²

Yabancı sermayeyi yatırıma yönelten faktörlerin önemli bir kısmı da yatırımcıya tanınan teşvik olanaklarıdır. Vergi teşvikleri krediler, araştırma geliştirme projelerinin desteklenmesi, transfer kolaylıkları, satın alma tercihi, devlet işletmelerinin satışı veya kiralanması, yenileme ve teknoloji teşvikleri vb. gibi. Yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir akış şekli de uluslararası örgütler yoluyla yapılır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BMT) alt kuruluşlar aracılığıyla uluslararası sermaye hareketlerinde rol oynar: Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Finans Kurum (IFC), BM Özel Fonu (UNSF), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Teknik Yardım Kurumu (TAB) v.b. gibi.³

Bu örgütlerden ayrı olarak İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) da yabancı sermaye hareketleri ile ilgilenir. Bu ilgi daha çok teknik yardım ve araştırma/geliştirme projelerinin finansmanı şeklindedir. Uluslararası örgütlerin yanında ekonomik topluluklar da sermaye ihracı ve ithali ile ilgili çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Örneğin AB sermaye hareketleri ile ilgili düzenlemelere sahiptir.

Varşova Paketi'nin ve Comecon'un dağılışı (1 Nisan 1991) Doğu Bloku'nun da çöküşünü beraberinde getirmiştir. 1989'da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, 1961'de örülen Berlin Duvarı'nın yıkılması Almanya'nın bölünmüşlüğüne son vermiş^b ve ardından Blok ülkelerinin domino taşları gibi ard arda düşmesi dünyada güç

dengelerini de etkilemiştir. Bölgesel entegrasyonlar bu dönemden itibaren giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Uluslararası sistemin iki bloklu özelliğinin çözülmesi tüm dünyada küreselleşme (globalleşme) tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Bir yanda "tek dünya sistemi" oluşturma anlamında küreselleşme çabaları, diğer tarafta ekonomik ve siyasi bütünleşmelere daha fazla yönelme anlamında entegrasyon hareketleri 21. yüzyıla yaklaşılın dönemin üzerinde en çok durulan konuları haline gelmiş durumdadır. Bölgesel birleşmelerde görülen artışın yanında dünya küreselleşmeye doğru mu gidiyor? sorusunun sorulması zihinlerdeki ikilemi de ortaya koymaktadır.

Ekonomik birlik genellikle iki veya daha çok ülkenin ekonomik, mali, parasal ve sosyal bakımdan anlaşmalarıdır. Entegrasyonu teknik bakımdan ele alırsak, farklı üretim sürecinin farklı aşamalarında bulunan birçok firmanın birleşmesini gerçekleştiren dikey sanayi birleşmesi karşımıza çıkar. Böyle bir birleşme veya işbirliği, uzak yerlerde söz konusu olursa daha geniş bir alanda regional (bölgesel-daha sınırlı) veya territoriale (daha geniş alanda ve ekonomik, sosyal, siyasal ve teknik bütün faaliyet biçimlerini ifade edecek şekilde) bir entegrasyona (birleşme-bütünleşme) doğru gidilmiş demektir. Entegrasyon yalnız ihtisaslaşmış ve tamamlayıcı ekonomilerde değil, benzer ve rakip ekonomiler arasında da gerçekleşmektedir. Dinamik entegrasyonda ülkelerin ekonomik, sosyal ve mali politikaları ahenkleştirilmeye (uyumlaştırılmaya) hatta birleştirilmeye doğru gidilerek uluslararası bir ortak otorite veya karar birliği oluşturulmaktadır. Böylece, entegre toplumda karşılıklı dayanışma duygusunun, karşılıklı görevlerin, ortak sorumluluğun ve saygınlığın bilincine varılacağı düşünülmektedir.⁴

Ortak pazar yüksek düzeyde bir entegrasyondur. Çünkü üye ülkeler arasında hem gümrük duvarları kalkıyor, hem de üretim faktörlerinin ekonomik optimuma varmak için serbest dolaşım ilkesi temel ilke olarak alınıyor. Bunun ötesinde parasal ve siyasal birliğe doğru da gidiliyor.⁵

Dünya ekonomisinde iki kutuplu sistemin çözülme sürecine girdiği 1980'li yıllardan itibaren çok sık ele alınmaya başlayan küreselleşme (globalleşme)^c kavramı öncelikle ideolojik kutuplaşmaların çözülmesi anlamını taşımaktadır. Küreselleşme bu bakımdan ekonomik, siyasal, sosyal ilişkilerin ülkeler arasında yaygınlaşması anlamına geldiği gibi, ulusal ekonomilerin dünya ile bütünleşmesini, üretim, tüketim ve finans piyasalarını da kapsar.

Diğer taraftan küreselleşme hukuk, insan hakları, demokrasi, siyasal sistem, kültürel ilişkiler, eğitim, çevre bilinci, sağlık gibi alanlarda da meydana gelmektedir.

Yeni Ekonomik Düzen ya da Yeni Dünya Düzeni (YDD) adı altında uluslararası sistemdeki bu yeniden yapılanmanın gelişmekte olan ülkeler açısından ne tür sonuçlara yol açmakta olduğu bir diğer tartışma konusunu da gündeme getirmiştir.

Küreselleşme gerek yaşanan bir gerçeklik ve gerek bir yaklaşım olarak dünyayı kendi içinde bütünleşmiş bir sistem varsaymaktadır. İşte böyle kendi içinde bütünleşmiş bir dünya gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar olarak iki parçaya bölünüyorsa ve bu parçalar arasında giderek artan eşitsizlik varsa çatışma kaçınılmaz sayılabilir. Gerçekten de eğer bu iki kategori arasındaki eşitsizlik sorunu giderek daha vahim hale geliyorsa küreselleşen dünyada yeni ve total bir çatışma kaçınılmaz hale gelecektir. Yani "Güney" ya kalkınma sorununu çözecek ya da tarih yeni bir aşamaya girecektir.⁶

2000 yılında dünyada yaşayan insanların beşte dördünün gelişmekte olan ülkelerde yaşayacağı istatistikler tarafından öngörülmektedir. Yani 21. yüzyıla girerken dünyada yaşayan her beş kişiden biri gelişmiş bir ülkede yaşamak şansına sahip olacaktır. Bu bakımdan yeni dünya düzeninin gelişmekte olan ülke halklarına ne sağladığı ya da ne tür olanakları gündeme getirdiği üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Çünkü böyle bir tartışma, bir bakıma insanlığın geleceği ile ilgili bir kestirim ya da projeksiyon anlamına gelmektedir.⁷

Küreselleşmenin uluslararası alanda yarattığı sonuçlardan önemli ölçüde etkilenen bir ülke olan Türkiye için Doğu Bloğunun dağılmasıyla bir taraftan yeni bölgesel olanaklar^d ortaya çıkarken, diğer taraftan ileri teknolojiye sanayi ülkelerinin Türkiye'nin çok yakınındaki bölgelere nüfuz etme girişimlerine de tanık olunmaktadır.

İ. Giritli'nin "Mayıs 1998'de Washington'da bulunan ve petrole ilişkin sorunlarla ilgili "Petrol Finans Şirketi PFS" adlı bir "Thing-Tang; Beyin Bakımı" kuruluşunun yayımladığı 22 sayfalık Bakü-Ceyhan Boru Hattı ile ilgili rapor konusundaki yorumu dikkat çekicidir: .... bu raporun taşıdığı üslup bakımından "Türkiye aleyhtarı" bir nitelik arzettiği hususu derhal göze çarpmaktadır. Nitekim, raporun Bakü-Ceyhan boru hattının "Pan-Türkist" olarak, Türkiye'nin de İstanbul'un çevre güvenliği gerekçesiyle projeye destek vermesini "şantaj" olarak nitelemesi bu husumetin sadece iki örneğidir.⁸

Balkanlar ve Kafkaslar eskiden SB'nin nüfuz alanı içinde yer alan bölgelerdi. Bugün Ortadoğu petrolü, Hazar ve Kafkasya'nın petrolü ve doğalgazı ve bunların dünya pazarlarına taşınması meselesi yüksek teknolojili sanayi ülkelerini bölgeye çekmekte. Türkiye coğrafi konumu itibarıyla gerek ekonomik gerek stratejik açıdan son derece önem taşıyan ve aynı zamanda çok sorunlu olan Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinin -şeytan üçgeni- tam ortasında yer alan bir ülkedir.

Dolayısıyla Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra değişen jeopolitikte, Türkiye'nin jeostratejik açıdan yeni senaryolardaki rolünün ne olacağı konusu, son yılların üzerinde durulması gereken konularından biri haline gelmiştir. Yeni senaryolar ise, bu bölgede her türlü çıkarları bulunan ülkelerin yeni stratejileri paralelinde gelişmektedir.

III. ORTAK PAZAR'DAN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİDEN YOL

II. Dünya Savaşı İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünü de ortadan kaldırmış; ABD'ne giderek artan şekilde bağımlı hale getirmiştir. İngiliz hükümeti, savaş sonrası ekonomisini bir düzene sokmak için ABD'den ekonomik yardım istemiş ve bu istek İngiliz hükümetinin sterlin'in değerini düşürmesi koşuluyla, 1949'da kabul edilmiştir. Ve dolar diğer devletlerin para birimlerinin değerinin ölçülmesinde temel ölçüt haline gelmiştir. Böylece, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası alanda kurulan yeni ekonomik örgütler (IMF ve Dünya Bankası gibi) dolar temeli üzerinde işlemde bulunmaya başlamışlardır. Amerikan yardımı yalnız İngiliz ekonomisinin kurtarılmasıyla kalmamış, tüm Batı Avrupa'da gelecek kalkınmanın temeli olmuştur.⁹

Truman Doktrini'nin ardında yatan neden ABD'nin sürekli bir Sovyet tehdidi altında bulunma korkusudur. Böylece savaş sonrası ABD dış politikasının temel anlayışı komünizme karşı açılan savaş olmuş ve Truman Doktrini de bu anlayışın çıkış noktasında yer almıştır. İşte Truman doktrini Versailles düzenini sürdürmek isteyen ABD ile, bu düzeni kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan SB arasında II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çatışmanın ilk önemli göstergesidir. Bu temel anlayıştan yola çıkan ABD başkanı Truman, 1947'den başlayarak Yunanistan ve Türkiye'yi de içine alan askeri yardımı başlatarak ABD dış politikasına "SB'ni çevreleme Politikası"nı getirmiştir. Bundan sonra Doğu Avrupa ülkelerinde ittifak görüşmeleri hızlanmıştır.¹⁰

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 1947'de hazırladığı kendi adıyla anılan Planı, Truman Doktrini'nden ayrı bir anlam taşır. Bu plan'ın en önemli amacı, Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak için gereken her türlü yardımı yapmaktır. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin durumunun uzun sürede ABD için de kötü sonuçları olabilirdi. Ancak, böyle bir yardımın yapılabilmesi için bu programa katılacak olan Avrupa ülkelerinin önce ortak bir program hazırlaması gerekiyordu. Böylece 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanan 16 devlet Avrupa Kalkınma Projesi'nin ilk hazırlığını bir Konferansla başlattılar. Plan'ın bütün Avrupa ülkelerini kapsamaması öngörülmüştü. Fakat SB ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri programa katılmayı reddettiler.¹¹

Siyasi açıdan Truman Doktrini'nin bir uzantısı olan ve 4 yılı kapsayan (1947-1951) Marshall yardımlarının tümü mal, özellikle de askeri araç ve gereç şeklinde yapılmıştır. Türkiye ve Yunanistan Marshall yardımlarından daha çok teknik ve mali yardım şeklinde yararlanmışlardır.

Marshall Planı'nın uygulanışından sonra 1948'de OECE (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)^e kurulmuştur.

A. İlk Ekonomik Entegrasyon Hareketi: BENELUX

Batı Avrupa'nın Benelux ülkeleri olarak adlandırılan Hollanda, Belçika ve Lüksemburg aralarında bir gümrük birliği kurarak serbest ticaret politikasını -liberalizm- uygulamak istediler.

II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda 21 Ekim 1943'de Hollanda ve Belçika iki ülkenin paraları arasında sabit bir döviz kurunu öngören Gümrük Birliği Sözleşmesi'ni imzaladılar. Nihayet 1944'de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg BLEU modeline^f dayanarak bir Gümrük Birliği Sözleşmesi imzaladılar. 1948 yılından sonraki faaliyetler daha çok üyeler arasında miktar kısıtlamalarını kaldırmaya yönelik olmuştur.¹²

Ekonomik Birlik Sözleşmesi mal, hizmet, kişi ve sermayenin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını öngörür. Roma Antlaşması (1 Ocak 1958-madde 233) Benelux ülkeleri arasında bir ekonomik birlik kurulmasına engel oluşturmamıştır. Dolayısıyla 3 Şubat 1958'de La Haye'de üç ülke ile Ekonomik Birlik Sözleşmesi imzalanmıştır. Böylece bu tarihten itibaren Benelux ülkeleri AET üyesi olmuştur. Ekonomik Birlik içinde gerçekleştirmeye çalıştıkları hedeflere AET içinde ulaşmışlardır. Örneğin; tarımsal sorunlarını, ortak tarım politikaları çerçevesinde çözmüşlerdir. AET'nin

kurulması ve başarıya ulaşması Benelux Birliği'nin önemini yitirmesine yol açmışsa da, Avrupa'daki ilk entegrasyon hareketi olması bakımından önemlidir. Avrupa Birliği'nden farklı olarak Benelux'te ortak ve uluslarüstü yetkiyle donatılmış organlar yoktur. Kararlar hükümetler arasında doğrudan görüşmeler yoluyla alınmaktadır.¹³

Bütün ülkeler işbirliğini geliştirmeye ve giderek bir birleşme sürecine dönüştürmeye aynı ölçüde hazırlıklı ve istekli değildiler. Savaşın başlıca galiplerinden biri olan İngiltere'nin öteki Avrupa ülkeleriyle birleşme yönünde bir eğilimi yoktu. Tarafsız kalmak isteyen İsveç, İsviçre ve İngiltere ile yakın ekonomik ilişkileri olan Danimarka, Marshall yardımının dağıtım ve kullanımını yöneten Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) çerçevesinde örgütlenmeyi yeterli buluyorlardı.¹⁴

Fransız Planlama Örgütü Başkanı Jean Monnet OECE Anlaşması imzalandığı sırada ABD'de bulunuyordu. Anlaşma metnini öğrendiğinde hükümetlerarası basit işbirliğinin evrelerinden ileri gitmeyen bir sistemin doğuştan zayıflığını görmüştür. Monnet bir mektupla kurul başkanı George Bidaut'ya düşünceleri şöyle belirtmiştir: Bugünkü uluslar dahilinde farklı ülkelerin çabası kanıma göre yeterli olmayacaktır. Ayrıca 16 egemen ülkenin etkili bir biçimde birleşmesi düşüncesi bir yanlısamadır. Öyle sanıyorum ki, İngiltere'yi içine alan tek bir Batı Federasyonu'nun yaratılması, bize problemlerimizi zamanında sonuca bağlamak (çözmek) isteğini ve sonuç olarak savaşı engellemek isteğine izin verecektir. Bunun bütün güçlüklerini, belki de imkansızlığını biliyorum, fakat başka bir çözüm olmadığına inanıyorum.¹⁵

Daha çok kıtanın batısında yer alan ve savaş sırasında yabancı işgalini yaşamış olan ülkeler, birleşmeye yönelik işbirliği biçimlerini uygulamaya hazır olan ülkelerdi.

B. Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı (AKÇT)-Schuman Planı-

Bir ekonomik yardım programı çerçevesinde ve Avrupa ülkelerinin kalkınması için rasyonel bir plan şeklinde örgütlü olarak hazırlanmış olan OECE'nin uluslarüstü yetkileri bulunuyordu. Altı Batı Avrupa ülkesi bunun önemini anladıkları zaman, kendi aralarında daha sıkı bir birleşme biçimi oluşturmaya karar verdiler. Bu konudaki ilk girişimi başlatan ülke 1950 yılında Fransa oldu.

Avrupa'nın yapılanması entegrasyon metodunun mucidi Jean Monnet'nin büyük eseridir. Düşünceleriyle 1950'den beri Avrupa

Topluluklarına canlılık veren Monnet 1979 yılında ölünceye kadar Avrupa'nın babası olarak adlandırılmıştır. Kıtanın birliğini somut olarak geliştirmek konusunda onun çok büyük etkisi olmuştur.¹⁶

Fransız Planlama Örgütü Başkanı Jean Monnet'nin görüşlerinden etkilenen Dışişleri Bakanı Robert Schuman savaş sanayinin temel maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslarüstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesini öngörüyordu. Bu öneriyi kabul eden ülkeler ileride, savaş sanayilerini birbirlerine karşı geliştirmek ve dolayısıyla birbirleriyle savaşmak olanağı bulamayacaklardı. Fransa'nın bu çağrısına F. Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg olumlu karşılık verdiler. Bir yıl süren görüşmelerden sonra, 18 Nisan 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'nı (AKÇT) kuran antlaşma Paris'de imzalandı.¹⁷

Bu antlaşma aynı zamanda ilk Avrupa Topluluğu'nun doğuşunu simgelemesi bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

• Roma Antlaşması

Paris Antlaşması'nı imzalayan 6 ülke kömür ve çelikte giriştikleri deneyi ekonominin dışında kalan kesimlere de yaymak istediler. Ancak savunma ve dış politika alanlarında, bu yöndeki girişimler bakımından henüz zamanın erken olduğunu düşündükleri için, hazırlanan tasarılar onaylanmadı. Bunun üzerine çalışmalarını ekonomik bütünleşme üzerinde yoğunlaştırmaya başladılar.

AKÇT ülkelerinin dışişleri bakanları 1955'de İtalya'nın Messina kentinde biraraya gelenek, Avrupa birliği fikrini tartışacakları bir Konferans⁸ düzenlediler. Amaç ekonomilerin birleşmesi, sosyal politikaların uyumlaştırılması ve bir ortak pazarın kurulması ile bütünleşmiş bir Avrupa'nın hızla kalkınmasını sağlamaktı.

Nihayet 25 Mart 1957'de 6'ların (Fransa, İtalya, F. Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg) dışişleri bakanları Roma'da toplanarak Roma Antlaşmaları olarak adlandırılan iki antlaşma yaptılar. Bunlardan ilkiyle AET, ikincisiyle Euratom kurulacaktı.

Roma Antlaşması'nın 2. maddesinde Topluluğun görevleri şöyle belirtilmiştir: "Bir ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek birbirine yaklaştırılmasıyla Topluluğun tümünde, ekonomik çabaların uyumlu gelişmesini, bir araya getirdiği devletler arasındaki sıkı ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı olarak genişlemesini ve sağlamlığın artırılmasını gerçekleştirmektir."¹⁸

Roma Antlaşması^h üyeler arasında giderek gerçekleştirilecek bir ekonomik bütünleşmeyi (entegrasyon) öngörmektedir. Antlaşmanın önsözü, imzalayanların Avrupa ulusları arasında giderek sıkılaştıran bir birliğin temellerini kurmakta kararlılığını belirten bir cümleyle başlar. Kullanılan terim "işbirliği" (coopération) değil, "birlik"tir (union). Üye ülkeler bunu belirtirken "istekli" (désireux) olduklarını değil, "kararlı" (détérminés) olduklarını vurgulamaktadırlar.¹⁹

Roma Antlaşması Topluluk temel kuralları, topluluk politikaları, topluluk organları, denizaşırı bölgelerin katılımı ile ilgili genel ve son hükümlerden oluşan kapsamlı bir Antlaşmadır.

C. Avrupa Ekonomik Topluluğu: AET (ORTAK PAZAR)

25 Mart 1957'de 6'ların yaptıkları Roma Antlaşmalarının birincisiyle kurulan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girecek olan AET'nin adı, daha sonra Avrupa Topluluğu (AT), 1994'de ise Avrupa Parlamentosu'nun almış olduğu kararla Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilecektir. Topluluk Antlaşmasının süresi sonsuzdur.

Ortak Pazar, güçlü bir üretimi oluşturacak, sürekli bir gelişmeye ortam hazırlayacak, halkın refah düzeyini yükseltecek ve üyeler arasında uyumlu ilişkiler kuracaktır. Kısaca Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Avrupa birliğinin ilkelerini şöyle formüle etmiştir: Fransız-Alman çelik ve kömür üretimini ortak bir yüksek otorite altında toplamak. Böylece, ağır sanayilerin entegrasyonu (bütünleşme-tamlaşma) ile Fransız-Alman çatışmasına son verilecektir.²⁰

Temelde bir ekonomik entegrasyon hareketi olarak ortaya çıkan ve Shuman Planı olarak da adlandırılan Ortak Pazar'ın siyasi bir nitelik de taşıdığı görülmektedir.

Ortak Pazar'ın gerçekleşmesi için gümrük birliğinin, ekonomik ve parasal birliğin kurulması gerekiyordu. Diğer bir deyişle üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbestçe dolaştığı, dış ticaret ve tarımda izlenecek ortak politikaların, ulusal politikaların yerini alacak bir ortak pazarın gerçekleşmesi demektir.

D. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)

Roma Antlaşması'nın ikincisiyle Belçikalı Henri Spaak öncülüğünde kurulan Euratom'un amacı¹ Toplulukta bir ortak nükleer sanayi pazarının barışçı emellerle kurulup geliştirilmesini sağlamak, bu alanda bilimsel araştırmaları geliştirmek ve teknik bilgileri

öğretmektir. Antlaşmanın md. 77-md 85'e kadar yer alan kısmında nükleer maddelerin askeri amaçlarla kullanılamayacağı belirtilmiştir. Antlaşmada belirtilen maddelerin uygulanmasına ilişkin kontrol Uluslararası Atom Enerji Ajansı ile birlikte yapılır.

AKÇT, AET ve Euratom yönetimleri 1 Temmuz 1967 tarihinde Füzyon Antlaşması ile birleştirilmiştir.

Gümrük Birliği 1 Temmuz 1968'de 6'lar arasında, Topluluk 1973 yılında genişleme süresine girdikten sonra 9'lar arasında (6'lar+İngiltere, İrlanda, Danimarka) 1 Temmuz 1977'de imzalanmıştır.

Başlangıçta ekonomik sektörlerin entegrasyonu şeklinde işe girişen Topluluk giderek bir Avrupa Federasyonuna dönüşme yolunda bir gelişme gösterecektir.

Avrupa Topluluklarının 70'li yıllara kadar Toplulukların bünyesini etkileyecek derecede büyük sorunlarla karşılaşmadıkları söylenebilir. Ancak 1929 Ekonomik Krizi'nden sonra 1970'li yılların başından itibaren dünyayı saran bir diğer önemli ekonomik buhran olan petrol ve çelik krizinden etkilenecektir. Örneğin bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiş olan AKÇT'nin gücü azalmıştır. Dolayısıyla Paris Antlaşması uyarınca AKÇT'nin yürürlük süresi 2002 yılı olarak saptanmış bulunmaktadır.

Topluluk içinde yaşanan problemlere örnek olarak De Gaulle'un AKÇT'nin başlıca organı olan Yüksek Otorite'nin devletlerüstü -supranasyonal- yetkisine karşı çıkması gösterilebilir. Çünkü bu organ ekonomik ve siyasi konularda üye devletleri aşan kararlar alabilme yetkisine sahipti. Topluluğun diğer üyeleri bu karar mekanizmasından rahatsızlık duymadıkları halde, De Gaulle bu yetkiyi eleştirmiş, devlet otoritesi ve egemenliğine gölge düşürdüğü gerekçesiyle AKÇT'ye açıkça karşı çıkmıştır.

IV. TOPLULUĞUN GENİŞLEME SÜRECİ VE MAASTRİCHT ANTLAŞMASI (AVRUPA BİRLİĞİ)

A. Genişleme Süreci

1957 yılında 6 kurucu üye ile Ortak Pazar olarak kurulan ve 1998'den itibaren beş Doğu Avrupa ülkesi ve Kıbrıs'ı temsilen Rum yönetimiyle üyelik pazarlığına başlayan Avrupa Birliği günümüze kadar bir takım genişleme aşamalarından geçerek, 1995 yılında 15 tam üye ülke sayısına ulaşmıştır.

Kuruluş (1957); Fransa, F. Almanya, İtalya, Benelux ülkeleri (Belçika, Luxemburg, Hollanda)

1. genişleme (1973); İngiltere, Danimarka, İrlanda
2. genişleme (1981); Yunanistan
3. genişleme (1986); İspanya, Portekiz
4. genişleme (1995); Finlandiya, İsveç, Avusturya

F. Almanya ile birleşen D. Almanya 1990'dan itibaren birlik içinde yer almıştır. Böylece Almanya'nın Topluluk içindeki yeri de facto (fiili) olarak artmıştır.

Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta ise Temmuz 1990'da başvurmuşlardır. Rum Kesimi için tam üyelik kapısı aralanırken, Malta'ya ekonomik sorunları ileri sürülerek hazır olmadığı belirtilmiştir. Topluluk 1 Nisan 1971'de Malta ile tercihli olmayan anlaşma, 19 Aralık 1972'de Kıbrıs Rum Kesimi ile Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Taraflar arasında bir GB kurulması öngörülmektedir.²¹

Listeye giren ilk beşler; Polanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya.

Listeye giren ikinci beşler: Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Litvanya ve Letonya

Yukarıda adı geçen ülkelerin "Katılım Öncesi Strateji" denilen çerçeve içinde tam üyeliğe hazırlanmaları öngörülmektedir.

Türkiye gibi başvuruda bulunan diğer ülkeler arasında Fas, İsviçre ve Norveç de yer almaktadır. Fas'ın 8 Temmuz 1987'deki başvurusu Roma Antlaşması hükümlerine uymadığından ve bir Akdeniz ülkesi olması ileri sürülerek reddedilmiştir.

EFTA üyesi İsviçre 20 Mayıs 1992'de, Norveç ise 25 Kasım 1992'de başvuruda bulunmuşlar, İsviçre halk oylamasından olumsuz sonuç çıkması üzerine üyelikten çekilmiş, olumlu görüş bildirilen Norveç'de halk oylamasında olumsuz sonuç alınca üyelikten çekilmiştir.

AB Komisyonu'nun 16 Temmuz 1997'de hazırladığı tam üyelik başvuruları ile ilgili Gündem 2000 Raporu'nda¹ hangi ülkeler ile genişleyeceği konusu ele alınmıştır. Bu konu Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nin gündem maddeleri arasında ilk sırada yer almıştır.

SB'nin dağılmasıyla eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini arttıran Topluluk 16 Aralık 1991'de Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile Avrupa Antlaşmaları imzalamıştır. Bu Antlaşmalar 1 Mart 1992'de yürürlüğe girmiştir.

Gündem 2000 Raporu'na göre listeye girenler arasında en önemli yeri Visegrad ülkeleri^k olarak bilinen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri almaktadır.

5 Aralık 1997'de yapılan toplantıda Avrupa Parlamentosu, Luxemburg'da yapılacak Zirve'ye sunduğu tavsiye niteliğindeki kararda Türkiye'yi genişleme süreci içine almamış ve "yüksek düzeyli özel ilişki" önermiştir. Bu türden bir ilişki biçiminin Türkiye'ye AB içinde hiçbir "statü" kazandırmadığı ortadadır.

B. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

26-27 Haziran 1992'de Lizbon'da yapılan Zirve toplantısında AT'nin genişlemesi yolunu açan kararlar alınmıştır. 7 şubat 1992'de Hollanda'nın Maastricht şehrinde yapılan Antlaşma çok kapsamlı olup, Roma Antlaşmasında yapılan en önemli ve en kapsamlı hükümleri içeren değişiklikleri de kapsar.

Maastricht 1950'li yıllarda girişilen AB'ni oluşturmak konusundaki çalışmaların tarihi süreçleri içinde yazıldı. Bu ne yeni yaratılan birşey ne de varılan bir noktadır. Antlaşma AB üzerine AET'nu kuran Roma Antlaşmasının girişinde ileri sürülmüş olan Avrupa halkları arasında durmaksızın daha sıkı bir birlik oluşturmak yolunda yeni bir evre oluşturmaktadır.²²

Maastricht Antlaşması'na götüren tartışmalar, hükümetlerarasında aynı anda yapılan iki konferans etrafında cereyan etmiştir. Bunlardan biri üzerinde uzlaşılan parasal ve ekonomik birlik konusunda, diğeri yine benimsenen ve uzlaşılan siyasal birlik konusunda olmuştur.²³ Antlaşma ekonomik ve parasal birlik konusunda tüm ayrıntıları da kapsamaktadır. Parasal ve ekonomik birliğin gerçekleştirilmesi Topluluk üyesi devletler tarafından istenilen ve arzu edilen bir amaç olarak düşünülmüştü. Dolayısıyla bu konudaki birlik Topluluğu harekete geçirici bir güç olacaktı.²⁴

Politik ve parasal birlik konusunda bir uzlaşma niteliği taşıyan Maastricht ya da resmi adı olarak Avrupa Birliği Antlaşması (Traité sur L'union Européenne-Treaty on European Union) AB esası üzerine kurulmuş olup, AET adını AB'ne dönüştürmüştür. 1 Kasım

1993'de yürürlüğe giren bu antlaşma Topluluğa üye ülkelerin oluşturdukları ekonomik ve parasal birliğe "Avrupa Birliği" adını vermiştir.²⁵

Maastricht Antlaşması aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanmış 3 temel sütuna dayanmaktadır:²⁶

1. Ekonomik ve Parasal Birlik; Ekonomi politikalarının yaklaştırılmasını ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ile tek para sistemine geçilmesi,
2. Ortak Güvenlik ve Dış Politika: Topluluğun gerek kendi içinde gerek 3.ncü ülkeler karşısında işbirliğini geliştirmesi ve sözü edilen konularda ortak hareket edilmesi,
3. Avrupa Vatandaşlığı: Topluluk vatandaşlarına, Avrupa Parlamentosu'nda (AP) ve mahalli seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmesi öngörülmüştür.

Bu yönleriyle Maastricht uluslararası bir antlaşma niteliğindedir.

Maastricht Zirvesi'nde EFTA ülkeleriyle görüşmelere hızla başlanması kararı da alınmıştır.

Halen Avrupa Anayasasına temel oluşturan Roma Antlaşması ortadan kaldırılmamış, ancak 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi ile tamamlanmış ve değiştirilmiştir. Maastricht ile birlikte bazı yeni düzenlemelere ve değişikliklere uğramıştır.

Dolayısıyla Türkiye'nin Roma Antlaşması hükümlerine göre Topluluk ile imzaladığı tüm antlaşma ve protokoller geçerliliklerini korumaktadır.

Nükleer enerji, silahlanma ve AB'ne para yardımı konularında anlaşmazlığa düşen Almanya ve Fransa'nın kararları birliğin geleceğini doğrudan etkilemektedir. Bu iki ülke AB'nin Doğuya doğru genişlemesi konusunda anlaşmaktadırlar.

J. Delors (AB Komisyon başkanı) D. Wolton ile yaptığı görüşmede AB'ne yeni üyelerin katılımı konusundaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: Bugün AB içinde alt etkinlikler söz konusu olsa bile, bu hareketler Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi AB üyesi olmayan ülkelere doğru genişletilmiştir. Bu AB'nin dış sınırlarını aşan bölgelerarası bir gelişme programıdır. Çekler, Polonyalılar, Slovaklar, Macarlar AB'ne girmeye o kadar can atıyorlar ki, orada bizim onlara uzatmış olduğumuz elin somut geleneğini buluyorlar.²⁷

AB dönem başkanlığını 1 Ocak 1999'da Avusturya'dan devralan Almanya'nın Dışişleri bakanı J. Fischer, genişlemeden yana olduklarını, bundan vazgeçmenin veya bu sürecin çok ileriye ertelenmesinin başarısızlık anlamına geleceğini kaydederek, bu genişlemeyi kaldıracak altyapının hızlanması ve gerekli reformların gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Fisher aynı zamanda 1 Ocak-30 Haziran 1999 tarihleri arasındaki dönem başkanlığı süresinde, ortak para birimi olan Euro, genişleme süreci, yapısal reformlar gibi konularda da sorumluluk getiren kararlar alınacağını belirtmiştir²⁸

V. BAB-AB-NATO: YENİ STRATEJİLER VE TÜRKİYE

II. Dünya savaşını izleyen Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında Şubat 1948'deki Prag (Çekoslovak) darbesinden sonra SB'ne karşı bir savunma birliği oluşturmak amacıyla İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Luxemburg arasında Brüksel'de 14 Mart 1948'de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma Andlaşması imzalanmıştır. Buna Bürüksel Antlaşması da denmektedir. 1955 yılında Almanya ve İtalya da bu örgüte katılmışlardır. Siyasi ve askeri nitelikli bir bölgesel örgütlenme olan bu örgüt Batı Avrupa Savunma Birliği (BAB) adını almıştır. Yapılan Andlaşmaya göre taraflardan birisi silahlı saldırıya uğradığı takdirde, üye devletler başta askeri olmak üzere her türlü yardımı yapacaklardır.²⁹

4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü¹ (NATO)'nun kurulmasıyla, bu örgütün kuruluşuna hizmet eden BAB, daha sonra işlerliğini kaybetmiştir. Çünkü AB'nin bir savunma kolu olarak kabul edilen BAB üyelerinin çoğunluğu aynı zamanda Nato üyesi olduklarından, örgüt fiilen bağımsız faaliyette bulunamamaktadır.

Fransa, BAB'ın Nato'dan bağımsız olarak Avrupa savunmasını fiilen üstlenebilecek biçimde kendine yeterli hale gelmesini isterken, İngiltere ve diğer bazı BAB üyeleri ise, ABD'nin Avrupa savunmasındaki rolünü sürdürmesini ve BAB'ın Nato'nun Avrupa ayağı olarak gelişmesini savunmaktadırlar. Böylece, hem AB'nin savunması için etkili tedbirler alması hem de Atlantik'in iki kıyısı arasındaki savunma işbirliğinin sürdürülmesi sağlanacaktır. Türkiye bu görüşü desteklemekle beraber, AB'ne üye olmasını kolaylaştıracağı umuduyla BAB'ne girmeye büyük önem vermiştir. Ancak Maastricht'de alınan kararlara göre BAB'ne üyelik AB'ne üye olma şartına bağlanınca Türkiye ortak üyeliğe razı olmuştur. BAB merkezi organlarında Türkiye'ye oy hakkı tanımayan bu statü, ikinci

sınıf üyelikten başka bir şey değildir. BAB Parlamenterler Meclisi'ndeki 12 Türk Parlamente komisyonlarda oy hakkı verilmiş olması da bu durumu değiştirmemektedir.³⁰

Soğuk Savaş'ın yoğunlaşması sonucu BAB'nin güvenlik ve savunma boyutu geniş ölçüde Nato'ya kaymış ve bu durum 1980'lerde "Avrupa savunmasının Avrupalılaştırılması" sloganı altında BAB'nin canlandırılması girişimlerine kadar devam etmiştir. Maastricht'de Avrupa Birlik Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulan hükümetlerarası süreç sırasında, bir süredir hayatiyet kazanan BAB'nin, AB'nin savunma boyutunu oluşturması kararlaştırılmıştır. Bunu dengeleyecek biçimde, BAB'nin İttifak'ın Avrupa Bacağı'nı destekleyen bir vasıta olması benimsenmiştir.³¹

23 Haziran 1996 tarihli Nato Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında, Birleşik Müşterek Görev Gücü'ne ilişkin konsept belgesi kabul edilmiş; böylece ittifakın operasyonel olanaklarının BAB tarafından kullanılması için bir mekanizmanın temeli atılmıştır. Bundan sonraki aşamada, sıra Hükümetlerarası Konferansta BAB ile AB arasındaki ilişkinin niteliğine gelmektedir. Bu açıdan başlangıçtaki "tam bağımsızlık" ve "tam entegrasyon" yanlısı yaklaşımların yerini orta yol formüllerinin aldığı gözlemlenmektedir. Buna göre BAB ayrı bir antlaşma zeminine sahip olmaya devam edecek, ayrı kurumsal yapısını sürdürecektir; buna karşılık, ilerde BAB'ın AB'ye dahil edileceğine dair bir perspektif şimdiden teyid edilecek; ayrıca AB'nin BAB'den Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nda görevler "talep edebilmesi" için yasal zemin oluşturulacaktır.³²

Varşova Paketi ve SB'nin dağılmasından sonra Batı Avrupa'nın temel savunma örgütü olan Nato, yeni koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi yoluyla Doğu Avrupa ülkeleri ile bir işbirliği forumu oluşturmuştur. Barış İçin Ortaklık (BİO) Girişimi başlatarak Doğu Avrupa'nın Nato'ya entegrasyonunu sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla askeri stratejilerini ve yapısını yeni koşullara uyarlayabilmektedir. Diğer taraftan Rusya ise Doğu Avrupa'nın Nato'ya entegrasyonuna karşı çıkmaktadır.

Alman Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel BAB'ne Nato'nun kaynaklarından yararlanabilecek şekilde Avrupa'nın askeri kriz yönteminin bir enstrümanı yapmak konusunda 28 üyenin savunma ve dışişleri bakanlarıyla aynı fikirde olduklarını, BAB ve Nato'nun birbirine kenetlenmesi gerektiğini dile getirmiştir. BAB'nin uzun süreçte AB savunma ve güvenlik politikasının temel taşı olacağına dikkat

çekerek, Doğu Avrupa ülkelerinin de zaman içinde bu sürece katılabileceklerini belirtmiştir. Nato Genel Sekreteri J. Solona da NATO-BAB ilişkilerinin rayına oturduğunu, Avrupa'nın güvenlik ve kimliğinin teoriden çıkarak gerçekleşme yoluna girdiğini ifade etmiştir.³³

BAB'nin 10-11 Mayıs 1999'da Almanya'nın Bremen kentinde yapılan dışişleri ve savunma bakanları toplantısında AGSK (Nato'nun Washington'da yaptığı 50. Yıl Zirvesi'nde kabul edilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği)'nin uygulanması kapsamında BAB'nin bir an önce AB ile bütünleşmesi kararı alınmıştır. BAB'nin 15 Mart 1999 tarihli raporunda, bütünleşme sürecinin en fazla 6 ay süreceği, 2000 öncesinde AB'nin bir parçası olacağına yer verilmiştir. Kurumun bütünleşme aşamaları raporda kısa, orta ve uzun vade olarak belirlenmiştir. Bremen Zirvesi'nde AB üyesi olmayan Nato üyesi ülkelerin de durumu ele alınmıştır. Bu üyeler arasında Türkiye'nin yanı sıra Nato'ya yeni katılan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan da yer almaktadır.³⁴

Washington Zirvesi'nde AB, Türkiye'nin haklarının saklı olacağını belirtirken, AGSK'nın uygulanma sürecinde Türkiye'nin hangi aşamalarda karar alma mekanizmalarına katılacağına açıklık getirilmediği Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından belirtilmiştir.

Gareth M. Winrow Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa entegrasyonu içinde yer almaları konusundaki "Kral Yolu" görüşleriyle ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Kral Yolu" denen görüşe göre Avrupa devletleri Nato, BAB ve AB'nin tam üyesi olmalıdırlar. Bu görüş Orta ve Doğu Avrupa devletlerine ilişkin kullanılmaktadır. Bu devletlerin bu kuruluşlara aynı zamanda kabul edilmelerinin Rusya'nın Nato'nun genişlemesini daha ufak bir tehdit unsuru olarak görmesine neden olacağı varsayılmaktaydı. Bu aynı zamanda, BAB'ne tam üye olup Nato dışında kalmaları halinde Nato güvenlik garantisini "arka kapıdan" elde eden Doğu ve Orta Avrupa devletlerini önleyecekti. Örneğin, Almanya'nın BAB üyesi Polonya'nın savunmasına gelmesi konusundaki kararlılığı, bunun sonucu olarak Alman topraklarının saldırıya uğraması halinde Amerikan müdahalesini gerektirecekti.³⁵

Nato'nun genişlemesi başka anlamlar da içermektedir. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın Nato'ya girmesinin askeri kuvvetlerinin kalitesini yükseltmek ve yeni altyapı geliştirilmesi için gerekli maliyeti karşılayabilmek bakımından

Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD'nin ittifak bütçesine ek olarak 17 milyar dolarlık bir katkıda bulunmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu diğer 12 asli Nato üyesi fazladan 12 milyar dolarlık bir yükü omuzlamak durumundadır. Türkiye ve diğer Nato üyeleri, bu durumda ABD'den daha az yardım alacaklardır.³⁶

SONUÇ

Serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve çokuluslu şirketler lehine kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) adı altında sunulmuştu. Ancak MAI girişiminin yoğun kamuoyu tepkisiyle karşılaşması nedeniyle başarısızlığa uğramasının ardından, aynı amaçlı yeni bir girişim başlatıldı.

ABD ile AB arasında 1998 yılında imzalanan Transatlantik Ekonomik Ortaklığı (TEO) programını temel alan bir anlaşma, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) aracılığıyla, dünyanın geri kalan kısmına (özellikle güney ülkelere) dayatılmaya çalışılıyor. Çokuluslu şirketlerin yabancı ülkelere yapacakları yatırımların hiçbir engelle karşılaşmadan yürütülmesi ve daha fazla kazanç elde etmeye yönelik olan MAI'nın benzeri bu "yeni" girişimin 2000 yılına girmeden uygulamaya geçirilmesi planlanmaktadır. Hükümetlerin uluslararası şirketlerden aldıkları desteklerle yürütülen bu program dünyaya kabul ettirilmeye çalışılmaktadır.

Yabancı şirketlerin, yatırım yapacakları ülkenin ulusal şirketleriyle aynı haklara sahip olacağı ve yabancı sermayenin önünde hiçbir denetim mekanizmasının bulunmayacağı bu programdan en fazla etkilenecek olan Uluslararası Para Fonu'na (IMF) bağımlı olan yoksul ülkeler olacaktır. Kaldı ki, bu ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü'nün baskılarına direnmelerinin pek mümkün olamayacağı da açıktır.

1957 yılında 6 kurucu ülke ile işe başlayan Ortak Pazar, daha sonra Avrupa Topluluğu'na dönüşmüş ve Kasım 1993 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması ile AB adını almıştır. Dolayısıyla bu Antlaşmaya Avrupa Birliği Antlaşması da denmektedir. Maastricht kademeli olarak uygulamaya geçirilmesi planlanan yönleriyle (ortak güvenlik ve dış politika, ekonomik ve parasal birlik, Avrupa vatandaşlığı gibi), uluslararası bir antlaşma niteliği taşımaktadır.

1995 yılında 15 tam üye ülke sayısına ulaşarak genişleyen AB içinde Türkiye'nin yer alıp almayacağı, iç ve dış politikada konuyu sürekli bir gündem maddesi haline getirmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin temeli 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile ekini oluşturan 1973 tarihli Katma Protokole dayanır. Ankara Anlaşması gümrük birliğinin kurulmasını ve gerekli şartların oluşması sonucunda Türkiye'nin tam üyeliğini öngörmektedir. 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu reddedilmişse de, 1980'lerde siyasi nedenlerle durgunlaşan ilişkileri canlandırmıştır. 6 Mart 1995 tarihinde, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında, gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin kararın kabul edilmesinden sonra 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) ile Türkiye, tam üye olmadan AB ile gümrük birliği kuran ilk ülke olmuştur.

Yeni genişleme sürecine resmi olarak Aralık 1997'de Luxemburg Zirvesi ile başlayan AB konferansta, 10 Doğu Avrupa ülkesini ve KRY'ni (Kıbrıs Rum Yönetimi) genişleme sürecine dahil etmiştir. Luxemburg'da Türkiye'yi 12. aday olarak göstermeyerek, genişleme sürecinin dışında tutan AB ile, aynı yıl Türkiye'deki yetkililerin aldıkları kararlar gereğince siyasi diyalog kesilmiş, böylece ilişkiler en alt düzeyde tutulmuştur.

Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu AB Komisyonu tarafından kabul edilmiş olmakla birlikte, bunun için gerekli şartların henüz tamamlanmadığı ileri sürülmektedir. Türkiye'ye önerilen "yüksek düzeyli özel statü" ilişkisidir ki, bu bir senaryodan başka birşey ifade etmemektedir. Avrupa'nın siyasi ve askeri örgütlenmeleri (Nato, Avrupa Konseyi gibi) içinde yer alan Türkiye'nin eski Doğu Bloku ülkelerini buyur eden AB tarafından, Kopenhag Kriterleri olarak anılan siyasi koşullar, ekonomik koşullar ve mevzuat uyumu gerekçeleriyle aday ülke statüsüne uygun görülmediği ileri sürülmektedir.

Bugün de Türkiye'ye karşı AB demokratikleşme, insan hakları, Kürt kartı ve Kıbrıs meselesini öne sürmektedir. Tam üyelik başvuruları ile ilgili olarak AB komisyonu tarafından hazırlanan Gündem 2000 raporunda da Türk-Yunan ilişkileri, demokrasi v.d. konular öne sürülmüştür. Tarihten gelen ve kıtasal ortak değerleri paylaşan AB ülkeleri aslında sözü edilen konuları bahane olarak kullanmaktadırlar.

Bu durum karşısında Türkiye'nin bir taraftan tam üyelik için ısrar etmesi anlamsızlaşırken, diğer taraftan Ankara Antlaşmasından doğan yasal haklarını korumak zorunluluğu da ortaya çıkmaktadır.

Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer alan Türkiye'nin Batı kısmında bulunan komşularını kapsayan ve giderek siyasal bir federasyona dönüşmekte olan büyük ve etkin bir

entegrasyonun dışında tutulması, Türkiye'nin geleceğini önemli ölçüde etkileyebilecek bir durumdur.

Maastricht Antlaşması, AB'nin savunma kolu olarak tanımlanan BAB'ın, Nato'nun Avrupa'daki desteği olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Bu antlaşma'dan itibaren Nato ve BAB, 2000'li yıllarda uygulanması planlanan AGSK'nin (Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği) üzerinde çalışmaktadır. Yine Maastricht'de alınan kararlara göre BAB'ne üyelik AB'ne üye olma şartına bağlanınca, BAB'ne girmek isteyen Türkiye'nin ortak üyelik statüsünü kabul etmesine yol açmıştır.

Nato'nun 50. yıldönümü öncesi yapılan görüşmelerde Türkiye, Avrupa'daki operasyonlarla ilgili karar mekanizmalarının BAB denetiminde olmasını kabul etmemiştir. Şu anda BAB'nin sadece ortak üyesi olduğu için, birliğin alacağı her karara uymak zorunda kalacağından Türkiye, kendisine yapılacak bir askeri tehdit karşısında BAB'nin yeterli müdahaleyi yapmayacağı endişesini taşımaktadır.

Bütün bunlardan başka, bir diğer önemli sorun da Nato ittifakının stratejilerinde yapılacak değişikliklerin söz konusu olmasıdır. Saldırıya uğrayan Nato üyesi ülkeye ittifakın diğer üyelerinin karşılık vermesini zorunlu kılan "güvenlik garantisi" niteliğindeki 5. maddede değişiklik yapılması planlanmaktadır. Nato'nun bu yeni stratejisine göre, bir üye ülkenin saldırıya uğraması durumunda, ittifakın güvenliğinin "küresel kapsamda" değerlendirileceği belirtilmektedir.

Yeni stratejiler, Yunanistan'ın Rusya'dan aldığı S-300 füzelerinin Girit adasına transfer edilmesi gibi bir dizi önemli sorunun yaşandığı Yunanistan'a karşı, Türkiye'nin bir güvenlik boşluğuna girmesine yol açabilecek derecede önemli değişikliklerdir. Diğer taraftan bu durum Nato'nun da "Avrupalılaştırılmasını" gündeme getirmektedir.

Gün geçtikçe değişen stratejiler paralelinde jeopolitik çıkarlara uygun yeni senaryoların ortaya konmakta olduğu ortadadır. Varşova Paktı tehdidinin de kimlik değiştirerek Türkiye'yi çevreleyen bölgeye kaydığı günümüzde Avrupa Maastricht'den sonra ekonomik olduğu kadar siyasal ve askeri bir blok haline mi gelmektedir?

DİPNOTLAR

- a Avrupa ülkeleri arasında karşılıklı ödemeleri kolaylaştırmak amacıyla, 19 Eylül 1950'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün üyeleri arasında Avrupa Ödemeler Birliği kurulması konusunda bir sözleşme imzalandı. EPU 27 Aralık 1958'de dağıtılmış, yerine Avrupa Para Andlaşması (EMA) geçmiştir. bkz; Seha Meray; Uluslararası Hukuk ve Örgütler, Ankara Üniv. SBF yay., 1977, s. 301.
- 1 Yüksel Ülken; *20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., 1974, 3. Baskı, s. 405
- 2 *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, YASED Kasım 1988, s. 36, 39, 139.
- 3 *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye*, s. 57.
- b F. Almanya başbakanı Willy Brand'ın öncülüğünü yaptığı Ostpolitik (Doğu Politikası) ruhu aslında 1960'larda başlayan Almanya'nın "İki Devlet ama Tek Millet" olduğu düşüncesini yansıtıyordu. 1971 yılında Batı Avrupa devletleri ile birlikte F. Almanya'nın D. Almanya'yı tanınması, normalleştirme ilişkilerinin ivme kazanmaya başladığını ortaya koymuştur. Birleşmeyi sağlamak için F. Almanya'nın birgün tarafsızlığa kayabileceğinden çekinen ABD, İngiltere ve Fransa ortak bir girişim başlattılar. Bonn gurubu diye anılan, teknik düzeydeki çalışmalara SB'de katılmıştır. F. Almanya kendi müttefiki ile, D. Almanya ise SB ile ilişki içindeydi. SB'ni tatmin yolları bulununca dörtlü (quadrupartite) denilen anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmaların özü, D. Almanya'nın tanınması ve iki Almanya arasında normalleştirme görüşmelerinin başlamasıdır. Bölünmeyi kemikleştirmiş gibi gözükten bu gelişmeler aslında birleşmenin hareket noktasını oluşturmuştur. bkz; Turgut Tülümen; "Dünya Nereye Gidiyor?", Strateji, sayı: 95/2 Ankara Rem yay, s. 91, ayrıca bkz; Jhon Lukacs; Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağı Sonu, Ekonomik Yay. İstanbul 1993, s. 116.
- 4 Ali Özgüven; *Ortak Tarım Politikası ve Türkiye*, Bursa Üniv., İ.İ.B.F. 1982, s. 36, 37.
- 5 Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 36, 37
- c Küreselleşme olgusunu, Türk siyasal yaşamını ve dış politikasını Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden itibaren inceleyen bir kaynak olarak bkz; Emre Kongar; 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

- 6 Gencay Şaylan; *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Yay. Ocak 1995, s. 165-166.
- 7 Gencay Şaylan; *a.g.e.*, s. 163. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz: Gülten Kazgan; *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yay., Ağustos 1994.
- d Türkiye için yeni bölgesel olanaklar ile ilgili olarak bkz: "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Bölgesel Ekonomik Andlaşmaları", M.Ü. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1998 Yılı Konferanslar serisi, İstanbul 1999, s. 68-82.
- 8 İsmet Giritli; *"Yeni Enerji Hatları ve Türkiye'nin Stratejileri: Bölge Ülkelerinin Bakü-Ceyhan Hattına İlişkin Tutumları"*, M.Ü. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (USAM), 1998 Yılı Konferanslar Serisi, İstanbul 1999, s. 64.
- 9 Oral Sander; *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Yay. İstanbul 1994, s. 209
- 10 Oral Sander, *a.g.e.*, s. 219-220-221.
- 11 Oral Sander; *a.g.e.*, s. 221-222.
- e OECE'nin amaçları:
  - Avrupa'ya yardım programında ABD ile işbirliği yapmak,
  - Yatırım ve üretim programları hazırlamak,
  - Serbest mübadelelerin gelişmesine ve özendirilmesine çalışmak, ödemeleri kolaylaştırmak,
  - Avrupa ülkelerinin kalkınmaları için rasyonel bir plan hazırlamak. Bkz. Ali Özgüven, *a.g.e.*, s. 11Monnet'nin OECE'nin hükümetlerarası geleneksel bir işbirliği şeklinde oluşturulan amaçlarına ilişkin yorumu konusunda ayrıca bkz; Pascal Fontaine; Jean Monnet *L'Inspirateur*, J. Grancher 1988, Paris, s. 56.
- f BLEU Modeli: 1921'de Belçika ve Lüksemburg'un uyguladığı ekonomik füzyon -birleşme kaynaşma- modelidir. Bkz; Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 9.
- 12 Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 9-10.
- 13 Rıdvan Karluk; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, 1996, s. 39-41.
- 14 *Avrupa Topluluğu Nedir?*; Avrupa Topluluğu Yay., 1975, s. 17-18.
- 15 Pascal Fontaine; *Jean Monnet L'inspireur*, Preface de Jacques Delors, J. Grancher 1988, Paris, s. 57.
- 16 Pascal Fontaine; *a.g.e.*, s. 11-13.
- 17 Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 11-13 Oral Sander; *a.g.e.*, s. 293 Shuman Planı'nın hazırlanışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz; P. Fontaine; *a.g.e.*, s. 60-69.

- g Messina Konferansı ile ilgili bilgi için bkz: Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 15
- 18 AET'nu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması), çev. ve derleyen; Haluk Günöğür, Ankara 1988, s. 7.
- h Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımıyla ilgili olarak bkz; Roma Antlaşması md 9-md 73, s, 13-55. Ayrıca Topluluğun organlarıyla ilgili olarak bkz: Avrupa Topluluğu ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara 1991.
- 19 Tefvik Saraçoğlu; *Avrupa Ekonomik Topluluğu*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yay., 1965, s. 6.
- 20 Ali Özgüven; *a.g.e.*, s. 13
- 1 Euratom'un kuruluşu ile ilgili bilgi için bkz; *Roma Antlaşması*, s. 58-60 Ayrıca bkz; Ayşe Ceyhan; Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü, Afa Y. Aralık 1991, s. 38.
- 21 KRY'nin üyeliği konusundaki tavır Avrupa'nın çifte standartlı yaklaşımına örnek oluşturmaktadır. Bu konuda uluslararası hukuku ihlal eder. Çünkü, Kıbrıs ile Türkiye arasında 28 Aralık 1995'de imzalanan Ortak Bildiriye göre alınan kararda "nihai siyasi bir çözüme varıldıktan sonra Kıbrıs'ın tam üyeliği gündeme gelecektir. Ancak, bu konuda 1959 Londra ve Zürih Andlaşmaları'nda öngörüldüğü üzere, Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları uluslararası siyasi ve ekonomik birliklere katılamayacağı hususu önemle gözönünde bulundurulacaktır" maddesi yer almaktadır. bkz; R. Karluk, *a.g.e.*, s. 676.
- j Almanya ve Fransa arasındaki fikir ayrılıklarının AB'nin yeniden yapılanması için harcanan çabaları baltaladığı ve birliğin genişlemesinin önünü kapatacağı ileri sürülmekte. Almanya'da Schröder başkanlığındaki hükümet Fransa Cumhurbaşkanı Chirac ile yaptığı görüşme sırasında "Gündem 2000" adı altında AB'de yeni reformlar yapılmasını içeren programı desteklediklerini belirtmekle birlikte, birliğe yaptıkları para yardımını azaltmak konusunda ısrar etmiştir. Cumhuriyet, 4 Aralık 1998, s. 10
- k Visegrad ülkeleri; Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve Bulgaristan
- 22 J. Closs, G. Reinesch, v.d.; *Le Trait  De Maastricht*, Genese, Alalyse, Commentaires, Bruylant Bruxelles 1994 s. 3
- 23 J. Closs, G. Reinesch vd., *a.g.e.*, s. 3.
- 24 Philippe Manin; *Les Communaut s Europ enes Union Europeenne*, Paris Pedone 1997, s. 20, 28.

- 25 R. Karluk; *a.g.e.*, s. 82.
- 26 R. Karluk; *a.g.e.*, s. 82-83
Maastricht Zirvesi'nde getirilen düzenlemeler ve Topluluğun yeni işbirliği alanları ile Ekonomik ve Sosyal Politikaların Uyumlaştırılmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: R. Karluk, *a.g.e.*, s. 286-352
- 27 Jacques Delors; *L'unité D'un Homme, Entretiens Avec Dominique Wolton*, Odile Jacob, Kasım 1994, s. 235.
- 28 *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1998, s. 8
- 29 S. Meray; *a.g.e.*, s. 296.
- 1 Türkiye ve Yunanistan Nato'ya 1952 yılında üye olmuşlardır. Uluslararası politikanın aktörleri olarak devletler, transnasyonal guruplar, uluslararası organizasyonlar ve uluslararası stratejiler ile ilgili olarak bkz: Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İ. Ü.İktisat F. Yay. İstanbul, 1976.
- 30 Şükrü Elekdağ, *Milliyet* 28 Mayıs 1995, Şükrü Elekdağ, *Milliyet* 1 Aralık 1997 Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz : R. Karluk, *a.g.e.*, s. 45.
- 31 Turan Moralı; "*21 Yüzyılda Avrupa Güvenliği: Nato, Batı Avrupa Birliği ve Genişlemesi*", Avrupa Yeniden Yapılanırken Türkiye, Politika ve Toplum, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1997, s. 86.
- 32 T. Moralı; *a.g.m.*, s. 87.
- 33 *Milliyet*, 19 Kasım 1997, s. 13.
- 34 *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1999, s. 11.
- 35 Gareth M. Winrow; "*Nato Genişlemesinin ve İttifakın Avrupalılaşmasının Türkiye Açısından Anlamı*" Avrupa Yeniden yapılanırken, Politika ve Toplum, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul Mayıs 1997, s. 94.
- 36 G. Winrow; *a.g.m.*, s. 95.